

**ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ФЕРМЕРСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ**

Визначено проблеми та обґрунтовано необхідність бюджетної підтримки фермерських господарств в Україні. Запропоновано напрями удосконалення вітчизняної системи державної фінансової підтримки фермерів. У контексті членства України в СОТ доведено доцільність надання державної підтримки фермерським господарствам на заходи щодо розвитку їх інфраструктури та активізації діяльності кооперативного руху у фермерському середовищі

Постановка проблеми

В умовах інтеграції України до ЄС діяльність сільськогосподарських товаровиробників буде пов'язана як з ризиками щодо ведення власного бізнесу, так і з ризиками щодо скасування більшості з нинішніх форм їх державної фінансової підтримки. Внаслідок цього очікуються вигоди та втрати вітчизняного аграрного сектора за умови інтеграції у світове господарство, обговорюються питання щодо необхідності посилення або скорочення державної підтримки сільськогосподарських виробників, зокрема фермерів. Вони є найвразливішими учасниками ринку, оскільки, з одного боку, несуть на собі ризики як представники аграрної галузі, а з іншого – як представники малого бізнесу. Фермерські господарства здебільшого не володіють такими ресурсами і можливостями, як великі сільськогосподарські підприємства, не мають навичок кооперації, а тому потребують на початкових етапах свого розвитку державної підтримки.

У той же час внаслідок світової фінансової кризи, яка призвела до значного зниження закупівельних цін на основні види вітчизняної сільськогосподарської продукції та відсутності ринків її збуту, різкого зростання цін на мінеральні добрива, дизпаливо, засоби захисту рослин зростає потреба фермерських господарств у бюджетній підтримці, зокрема, збільшенні асигнувань для надання пільгових кредитів. Ситуація, у якій опинилися фермерські господарства, ускладнюється ще й тим, що вони неспроможні своєчасно погасити раніше отримані кредити комерційних банків, а через високі кредитні ставки та відсутність майна, яке можна надати у заставу, а також небажання комерційних банків кредитувати сільськогосподарських виробників, фермерські господарства не мають змоги отримати нові кредити.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Дослідженням проблеми державної фінансової підтримки сільськогосподарських виробників займаються такі вчені, як: Глушенко С., Гривківська О., Даниленко А., Дем'яненко М., Ляпін Д., Малік М., Мессель-Веселяк В., Нів'євський О., Осташко Т., Полозенко Д., Саблук П., Швець Р. та ін. Проте, у цих дослідженнях недостатньо уваги приділяється державній підтримці таких суб'єктів аграрної галузі, як фермерські господарства. Залишаються досить дискусійними питання щодо форм державної підтримки фермерських господарств і перспектив їх подальшого існування в нинішньому вигляді й обсягах. Важливість вирішення цих питань зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес розвитку державної фінансової підтримки фермерських господарств в Україні. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання й системний підхід до вивчення та удосконалення форм наявної в Україні державної підтримки фермерів. У процесі написання статті використано такі наукові методи: монографічний – для вивчення зарубіжного досвіду щодо державної підтримки фермерів та їх участі у кооперативах; статистико-економічний – для оцінки сучасного стану та тенденцій розвитку системи державної підтримки фермерів; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і формування висновків.

Результати дослідження

Наразі державна підтримка фермерських господарств здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств за бюджетними програмами «Фінансова підтримка фермерських господарств», «Надання кредитів фермерським господарствам» та «Надання кредитів фермерським господарствам за рахунок коштів Стабілізаційного фонду» [5]. Фінансова підтримка надається в межах коштів, передбачених у державному бюджеті на відповідні цілі.

Обсяги державної фінансової підтримки вітчизняних фермерських господарств є незначними. Так, за 2007–2009 рр. частка державної підтримки фермерських господарств у загальному обсязі державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників становить лише 2 % [6], а частка сільськогосподарської продукції, виробленої фермерськими господарствами у загальному обсязі продукції сільськогосподарських підприємств, становить 11,2 % [8, с. 141]. Абсолютні розміри державної фінансової підтримки фермерських господарств України за 2007–2009 рр. наведені в табл. 1.

Таблиця 1. Державна фінансова підтримка фермерських господарств України за 2007–2009 рр.

Назва бюджетної програми	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2009 р. у % до 2007 р.
	сума, тис. грн	%	сума, тис. грн	%	сума, тис. грн	%	
КПКВК 2801230 «Фінансова підтримка фермерських господарств»	37876,0	59,1	59436,0	38,8	19149,0	20,0	50,6
КПКВК 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам»	26251,0	40,9	93865,7	61,2	8082,9	8,4	30,8
КПКВК 2801530 «Надання кредитів фермерським господарствам за рахунок коштів Стабілізаційного фонду»	x	x	x	x	68660,0	71,6	-
Всього	64127,0	100,0	153301,7	100,0	95891,9	100,0	149,5

Джерело: розраховано за даними Українського фонду підтримки фермерських господарств [1].

З даних (табл. 1) видно, що у 2008 р., порівняно з 2007 р., відбулося суттєве збільшення обсягів державної підтримки фермерських господарств (у 2,4 раза). Однак, у 2009 р. в умовах обмеженості бюджетних коштів внаслідок впливу економічної кризи, відбулося значне зменшення фінансової підтримки фермерів за бюджетними програмами КПКВК 2801230 та КПКВК 2801460. У той же час, на підтримку фермерських господарств було надано кредитів на поворотній основі на суму 68660,0 тис. грн за рахунок коштів Стабілізаційного фонду. В цілому, це дозволило у 2009 р. надати фермерам бюджетну допомогу на 49,5 % більше, ніж у 2007 р.

Запорукою ефективності державної підтримки вітчизняних фермерських господарств є не лише збільшення розмірів бюджетного фінансування, а й забезпечення чіткого і зрозумілого порядку використання таких коштів. На нашу думку, досить складною є процедура одержання фінансової підтримки на безповоротній основі за бюджетною програмою КПКВК 2801230 «Фінансова підтримка фермерських господарств». Для участі у конкурсі на її одержання фермерському господарству доводиться подавати до конкурсної комісії більше десяти різних довідок і документів, а кількість копій документів, що підтверджують право власності або користування земельною ділянкою, може сягати кількох десятків [11]. На наш погляд, прагнення підвищити фінансову дисципліну при використанні бюджетних коштів шляхом ускладнення порядку надання фінансової підтримки призводить до втрати інтересу фермерських господарств до такої допомоги.

За даними Рахункової палати України, підвідомчі Мінагрополітики управління та служби не забезпечують контроль за дотриманням чинного

законодавства у частині повернення заборгованості за державними коштами, наданими на поворотній основі, чим значно зменшують ефективність їх використання. Так, за станом на 01.01.2008 р. прострочена заборгованість з повернення фінансової допомоги становила 9,8 млн грн за 877 фермерськими господарствами, у т.ч. безнадійна заборгованість – 3,8 млн грн за 409 фермерськими господарствами. На 01.01.2009 р. ця заборгованість зросла і становила, відповідно, 10,3 млн грн за 902 фермерськими господарствами, та 3,9 млн грн за 397 фермерськими господарствами [6].

Також, за даними перевірки Рахункової палати України законності та ефективності використання коштів державного бюджету, встановлено факти, коли державна допомога надавалася без необхідних підстав на її отримання. Так, у 2007 р. кошти на суму 1,3 млн грн розподілені Мінагрополітики без погодження з Міністерством фінансів України, чим порушено Порядок використання коштів для надання підтримки фермерським господарствам [6].

Обсяги використання державної фінансової підтримки фермерських господарств України за статтями витрат за 2009 р. наведені у (табл. 2).

Таблиця 2. Використання бюджетних коштів, спрямованих на фінансову підтримку фермерських господарств України, за 2009 р.

Статті витрат за бюджетними програмами	Кількість господарств, які отримали підтримку	Обсяг підтримки, тис. грн	Питома вага, %
1	2	3	4
КПКВК 2801230 «Фінансова підтримка фермерських господарств»			
проект розробки земельної ділянки	26	156,6	0,8
часткова компенсація за техніку	184	11863,4	62,0
компенсація за будівництво тваринницьких приміщень	10	1206,2	6,3
страхування	2	42,3	0,2
підготовка кадрів	19	178,7	0,9
розширення наукових досліджень	4	347,5	1,8
відшкодування відсотків банку	149	5354,3	28,0
Разом	394	19149,0	100,0
КПКВК 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам»			
виробництво, переробка, збут виробленої продукції	18	989,8	12,2
провадження виробничої діяльності	27	1575,3	19,5
придбання техніки, обладнання	11	688,6	8,5
поновлення обігових коштів	81	4807,3	59,5

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
виробництво, переробка с/г продукції	0	0	0
будівництво та реконструкція виробничих і невикористаних приміщень	1	22,0	0,3
Разом	138	8083,0	100,0
КПКВК 2801530 «Надання кредитів фермерським господарствам за рахунок коштів Стабілізаційного фонду»			
виробництво, переробка, збут виробленої продукції	96	7941,0	11,6
провадження виробничої діяльності	181	14438,7	21,0
придбання техніки, обладнання	66	5783,6	8,4
поновлення обігових коштів	428	35356,7	51,5
виробництво, переробка с/г продукції	41	3890,0	5,7
будівництво та реконструкція виробничих і невикористаних приміщень	10	780,0	1,1
закладання багаторічних насаджень	5	470,0	0,7
Разом	827	68660,0	100,0
Всього	1359	95891,9	x

Джерело: розраховано за даними Українського фонду підтримки фермерських господарств [1].

Як показують дані (табл. 2), значна частка коштів для надання фінансової підтримки на безповоротній основі була спрямована на відшкодування вартості придбання першої одиниці сільськогосподарської техніки і склала 62,0 %. За бюджетними програмами на поворотній основі КПКВК 2801460 та КПКВК 2801530 значну питому вагу у структурі використання бюджетних коштів мають кредити, спрямовані на поновлення обігових коштів фермерських господарств, і становлять, відповідно, 59,5 % і 51,5 %. Крім того, значну частку мають кредити на провадження виробничої діяльності, виробництво, переробку та збут сільськогосподарської продукції, що становлять за програмою КПКВК 2801460, відповідно, 21,0 % та 12,2 % і за програмою КПКВК – 21,0 % та 11,6 %.

У розрізі областей України найбільша кількість господарств, які отримали державну підтримку у 2009 р. (табл. 3), припадає на Дніпропетровську область (101 господарство), а найменша – на Чернівецьку область (19 господарств). Обсяг використаної фінансової підтримки, наданої фермерським господарствам, є найбільшим у господарствах Дніпропетровської області (8593,3 тис. грн, або 9,0 %), а найменшим – у господарствах Івано-Франківської області (845,8 тис. грн, або 0,9 %). Обсяг наданої фінансової підтримки фермерським господарствам у 2009 р. загалом в Україні склав 70,5 тис. грн., у розрахунку на одне господарство, найвищим є значення цього показника у Кіровоградській області – 92,1 тис. грн, а найнижчим – у Закарпатській області – 38,6 тис. грн.

**Таблиця 3. Державна фінансова підтримка фермерських господарств
у розрізі областей України за 2009 р.**

Області України	Кількість господарств, що отримали державну підтримку	Обсяги державної підтримки фермерських господарств, тис. грн	Питома вага, %	Обсяг допомоги у розрахунку на одне господарство, тис. грн
Кримська	28	2226,3	2,3	79,5
Вінницька	87	5418,8	5,7	62,3
Волинська	45	1972,8	2,0	43,8
Дніпропетровська	101	8593,3	9,0	85,1
Донецька	38	3145,0	3,3	82,8
Житомирська	38	2193,4	2,3	57,7
Закарпатська	47	1816,3	1,9	38,6
Запорізька	72	5410,0	5,6	75,1
Івано-Франківська	20	845,8	0,9	42,3
Київська	47	4087,3	4,3	87,0
Кіровоградська	87	8010,2	8,4	92,1
Луганська	51	3803,2	4,0	74,6
Львівська	65	4413,6	4,6	67,9
Миколаївська	91	5813,0	6,1	63,9
Одеська	81	6904,6	7,2	85,2
Полтавська	64	4076,6	4,3	63,7
Рівненська	40	1940,4	2,0	48,5
Сумська	26	2210,7	2,3	85,0
Тернопільська	43	2350,4	2,4	54,7
Харківська	60	4714,9	4,9	78,6
Херсонська	67	5501,9	5,7	82,1
Хмельницька	54	3884,5	4,0	71,9
Черкаська	60	3659,4	3,8	61,0
Чернівецька	19	1143,8	1,2	60,2
Чернігівська	29	1755,7	1,8	60,5
Всього в Україні	1360	95891,9	100,0	70,5

Джерело: розраховано за даними Українського фонду підтримки фермерських господарств [1].

У цілому за 2009 р. фінансовою підтримкою, яка надається через Укрдержфонд, скористалося 1360 фермерських господарств, що складає лише 3,2 % від усіх наявних фермерських господарств, зареєстрованих в Україні за станом на 1 липня 2009 р. [1].

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо збільшити обсяги бюджетних асигнувань та удосконалити механізм надання фінансової підтримки фермерських господарств, який здійснюється через Укрдержфонд, шляхом:

- надання фінансової підтримки на безповоротній основі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств не тільки новоствореним та з відокремленими фермерськими садибами, а й іншим фермерським господарствам;

- пролонгації кредитів, отриманих фермерськими господарствами за умови документально підтверджених фактів їх збиткової діяльності внаслідок несприятливих погодно-кліматичних умов господарювання;

- надання поруки Укрдержфондом фермерським господарствам при отриманні ними кредитів у комерційних банках, що забезпечить збільшення обсягів банківського кредитування;

- надання фінансової підтримки для створення та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих неприбуткових кооперативів, як дієвого ринкового механізму, використовуючи який, фермери підтримуватимуть розвиток товарного виробництва у сільському господарстві й забезпечуватимуть власні економічні вигоди [9, с. 93; 10].

Разом з тим, в умовах розвитку інтеграційних процесів в Україні (членство в СОТ та ін.), а також з розвитком ринкових відносин вітчизняні фермери можуть втратити більшість з нинішніх форм їх державної фінансової підтримки. Наразі діючі форми державної підтримки фермерських господарств є засобами прямої дії, що чинять негативний вплив на торгівлю і виробництво (тобто є засобами «жовтої» скриньки). На фоні жорстких зобов'язань перед СОТ саме такі заходи мають бути скорочені з часом. На нашу думку, в Україні необхідно істотно реформувати систему державної підтримки сільського господарства з ширшим використанням заходів «зеленої» скриньки. До останньої належать заходи, не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, які, таким чином, не порушують принципів справедливої конкуренції. У тому числі в межах «зеленої» скриньки витрати державної фінансової підтримки фермерів можуть бути спрямовані на сприяння збуту сільськогосподарської продукції, удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж) тощо [3, с. 53–59; 4, с. 47–48].

Удосконалення вітчизняної системи державної підтримки фермерів, на наш погляд, має складатися з двох взаємопов'язаних процесів, з одного боку, держава здійснюватиме фінансову підтримку розвитку ринкової інфраструктури (транспортної, збутової, обслуговуваної, інформаційної), а, з іншого боку, фермери, одержуючи фінансову підтримку держави, мають активізувати свої зусилля для об'єднання у сільськогосподарські кооперативи з метою оптимізації бізнес-діяльності та зменшення власних фінансових витрат за рахунок здешевлення виробництва і збуту продукції. Саме сільськогосподарські кооперативи є найпоширенішим і дієвим ринковим механізмом, завдяки якому зарубіжні фермерські господарства підтримують розвиток товарного виробництва в аграрній галузі й забезпечують власні економічні інтереси. Участь фермерів у кооперативах є традиційною для країн Північної Європи, Нідерландів, Ірландії. В більшості країн континентальної Європи в кооперативи об'єднано близько 80 % усіх фермерських господарств. У США від 60 до 80 % фермерських господарств є членами кооперативів. Приблизно таке саме становище в Канаді та Австралії. У Великобританії й Італії участь у кооперативах беруть близько 35–40 % усіх фермерських господарств [2].

Широкого поширення функціонування сільськогосподарських кооперативів набуло завдяки вдалому поєднанню координації великого виробництва у сфері різного виду послуг з невеликими фермерськими господарствами. Сільськогосподарська кооперація приваблює фермерів і тим, що, дотримуючись добровільного рівноправного партнерства, вони повністю зберігають свою господарську самостійність, відповідальність за прийняття управлінських рішень. Кооперативи здійснюють захист інтересів фермерів і підвищують їх конкурентоспроможність у системі ринкових відносин.

Державна фінансова підтримка розвитку вітчизняного кооперативного руху серед фермерів може здійснюватися за такими напрямками:

- фінансова допомога новостворюваним кооперативам при здійсненні організаційних витрат (оренда офісів, придбання оргтехніки тощо);
- цільові довгострокові бюджетні кредити і субсидії – до 50 % витрат на будівництво та ремонт виробничих і складських приміщень, придбання устаткування, транспортних засобів для новостворених і діючих кооперативів;
- пільгові кредити всім кооперативам на поповнення обігових коштів тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Державна фінансова підтримка вітчизняних фермерських господарств здійснюється у невеликих обсягах і користується нею, з огляду на складну процедуру її отримання, незначна кількість господарств. Державна допомога фермерам має бути спрямована не на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, а на активізацію діяльності кооперативного руху у фермерському середовищі; на розвиток ринкової інфраструктури для зменшення вартості ведення бізнесу; сприяння реалізації інноваційних проектів фермерами; сприяння просуванню українських товарів на світові ринки тощо. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення та удосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення вітчизняних фермерських господарств.

Література

-
1. Аналітична довідка про фінансово-господарську діяльність Українського фонду підтримки фермерських господарств за 2009 рік [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?9845>.
 2. Глушенко С.В. Напрями розвитку бюджетної підтримки фермерських господарств в Україні [Електронний ресурс] / С.В. Глушенко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/NaUKMA/Econ/2007_68/04_glushchenko_s.pdf.
 3. Нів'євський О. СОТ та сільське господарство / О. Нів'євський // Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України: науково-практичне видання. – К.: Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С. 53–59.
 4. Осташко Т. Перспективи сільського господарства після вступу України до СОТ / Т. Осташко // Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості

для України: науково-практичне видання. – К.: Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С. 46–52.

5. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам: постанова КМУ від 25 серпня 2004 р. № 1102 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1102-2004-%D0%BF>.

6. Про результати аналізу використання коштів державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16720005>.

7. Про фермерське господарство: закон України від 19.06.2003 № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.

8. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України. – Київ, 2010. – 567 с.

9. Стойко О.Я. Державна підтримка фермерських господарств у Житомирській області / О.Я. Стойко // Формування стратегії розвитку регіонального АПК: Матеріали VIII міжфак. наук.-практ. конф. молодих вчених ЖНАЕУ. – Житомир: Вид-во ЖНАЕУ, 2011. – Т. 2 – С. 91–93.

10. Ухвала XXI з'їзду Асоціації фермерів та приватних землевласників України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.farmer-co.ua/pages/doc.php>.

1. Швець Р. Проблемні питання здійснення державної фінансової підтримки фермерських господарств [Електронний ресурс] / Р. Швець – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2878>.
